हृक्रोरन्यतरस्याम् । (५३/५४२)

अणि कर्ता स णौ इति वर्तते । हरतेः करोतेश्च अण्यन्तयोर्यः कर्ता स ण्यन्तयोरन्यतरस्यां कर्मसञ्ज्ञो भवति । हरति भारं माणवकः, हारयति भारं माणवकं, माणवकेन इति वा । करोति कटं देवदत्तः, कारयति कटं देवदत्तं, देवदत्तेन इति वा ।

[६६] अभिवादिदृशोरात्मनेपद उपसङ्ख्यानम् । (म. भा. १. ३३८)

अभिवदति गुरुं देवदत्तः, अभिवादयते गुरुं देवदत्तं, देवदत्तेन इति वा । पश्यन्ति भृत्या [2]राजानम्, दर्शयते भृत्यान् राजानम्, [3]भृत्यैः इति वा । [4]आत्मनेपदे इति किम्? दर्शयति चैत्रं मैत्रमपरः । प्राप्तविकल्पत्वाद् द्वितीयैव । अभिवादयति गुरुं माणवकेन पिता । अप्राप्तविकल्पत्वात् तृतीयैव ॥

स्वतन्त्रः कर्ता । (५४/५५९)

स्वतन्त्रः इति [5]प्रधानभूत उच्यते । [6]अगुणीभूतो, यः क्रियासिद्धौ स्वातन्त्र्येण [7]विवक्ष्यते, तत् कारकं कर्तृसञ्ज्ञं भवति । [8]देवदत्तः पचति । [9]स्थाली पचति । कर्तृप्रदेशाः – 'कर्तृकरणयोस्तृतीया' (२.३.१८/५६१) इत्येवमादयः ॥

तत्प्रयोजको हेतुश्च । (५५/२५७५)

तत् इति अनन्तरः कर्ता [10]परामृश्यते । तस्य प्रयोजकस्तत्प्रयोजकः । निपातनात् समासः । स्वतन्त्रस्य प्रयोजको योऽर्थः, तत्कारकं हेतुसञ्ज्ञं भवति । चकारात् कर्तृसञ्ज्ञं च । [11]सञ्ज्ञासमावेशार्थश्चकारः । [12]कुर्वाणं प्रयुङ्क्ते, कारयति । हारयति । [13]हेतुत्वाद् णिचो निमित्तं [14]कर्तृत्वाच्च कर्तृप्रत्ययेनोच्यते । हेतुप्रदेशाः – 'हेतुमति च' (३.१.२६/२५७६) इत्येवमादयः ॥

प्राग्रीश्वरान्निपाताः । (५६/१९)

'अधिरीश्वरे' (१.४.९७/६४४) इति वक्ष्यति । [15]प्रागेतस्मादवधेर्यानित ऊर्ध्वमनुक्रमिष्यामः, निपातसञ्ज्ञास्ते [16]वेदितव्याः । वक्ष्यति – '[17]चादयोऽसत्त्वे' (१.४.५७/२०), च, वा, ह, अह[18] । प्राग्वचनं सञ्ज्ञासमावेशार्थम् । गत्युपसर्गकर्मप्रवचनीयसञ्ज्ञाभिः सह निपात[19]सञ्ज्ञा समाविशति । रेफोच्चारणम् 'ईश्वरे तोसुन्कसुनौ' (३.४.१३/३४४०) इत्ययमवधिर्मा विज्ञायि इति ।

रीश्वराद्वीश्वरान् मा भूत् क्रन्मेजन्तः परोऽपि [20]सः ।
समासेष्वव्ययीभावो लौकिकं चातिवर्तते ॥ (म. भा. १. ३४०)

---

1. आत्मनेपदं क. 2. राजा फ. 3. भृत्यैः नास्ति ड. 4. आत्मनेपदे–तृतीयैव नास्ति क. फ. ह 5. प्रधान इति क. ह. 6. अगुणभूतः अ. ह. 7. विवक्षितार्थः अ. ह. 8. यज्ञदत्तः अ. फ. 9. उदाहरणमिदं नास्ति फ. 10. संबध्यते अ. फ. ह. 11. कर्तृ° अ. 12. कटं कुर्वाणं अ. 13. हेतुत्वं अ, नास्ति फ. 14. कर्तृत्वाच्च नास्ति ब, च नास्ति फ. ह. 15. आ अस्मात् सूत्रावधेः फ. ह. 16. विहितव्याः ब. 17. सूत्रमिदं नास्ति अ. 18. एव इत्यधिकम् क. 19. सञ्ज्ञाः समाविशन्ति ह. 20. यः ब.